

OOG IN OOG MET...

JOHN HENRY NEWMAN

Met de aanstaande zaligverklaring van kardinaal Newman, een van de meest invloedrijke en omstreden katholieken van zijn tijd, krijgt de kerk er een interessante maar ook ongemakkelijke zalige bij. De op latere leeftijd katholiek geworden Newman (1801-1890) heeft er zijn hele leven onorthodoxe opvattingen op nagehouden, die hij in een omvangrijk oeuvre heeft uitgedragen. Hij was onder andere een warm pleitbezorger van de monastieke traditie, maar ook dat op geheel eigen wijze.

Heilige monniken

John Henry Newman verheerlijkte de monastieke cultuur. In zijn kerkhistorische studies tekende hij een sterk geïdealiseerd beeld van de kloosters in het oude Christendom. En in zijn poëzie getuigde hij eveneens van liefde en bewondering voor de monniken:

*The holy monks, concealed from men,
In midnight choir, or studious cell,
In sultry field, or wintry glen,
The holy monks, I love them well.*

Zelf zag hij er echter bewust van af om monnik te worden, ofschoon hij er na zijn veelbesproken overgang tot de kerk van Rome, in 1845, wel de mogelijkheid toe had.

Geen geloften

De reden die hij aangaf, was van principiële aard: hij kon de drie religieuze geloften niet afleggen. Weliswaar had hij al op jongere leeftijd gekozen voor het celibaat, een keus die in de Anglicaanse kerk voor priesters niet noodzakelijk was en door zijn omgeving ook niet geheel begrepen werd. Maar hij voelde zich niet geroepen tot een leven van armoede en hechte zoveel waarde aan het persoonlijk geweten, dat hij ervoor terugschrok om stricte religieuze gehoorzaamheid te beloven. Zo zocht hij in het katholieke landschap van zijn tijd naar een orde waarin hij vanuit zijn religieuze verlangen kon leven, zónder daarvoor de offers te brengen die hij op zijn leeftijd en met zijn achtergrond als toonaangevend priester, beroemd schrijver en invloedrijk docent in Oxford, als onnatuurlijk ervoer. Hij vond de voor hem juiste vorm in het Oratorium, een priesterorde die zowel een missionaire als een contemplatieve traditie had, geen geloften voorschreef en haar huizen een grote mate van autonomie toeliet. De eerste gesprekken met de oversten van die religieuze familie verliepen goed en daarna maakte Newman enthousiast kennis met de traditie van het christelijk humanisme van de fijngevoelige ordestichter Filippo Neri. Zo besloot hij oratoriaan te worden.

Ingekeerd oratorium

Er waren toen nog geen huizen van het Oratorium in Engeland en dat was eigenlijk een voordeel, want het liet Newman en zijn leerlingen de vrijheid bij de invulling van hun nieuwe leven. Samen met enkele volgelingen was Newman al in zijn anglicaanse periode een religieuze gemeenschap begonnen. In het schilderachtige Littlemore, een dorpje op loopafstand van Oxford, hadden ze zich teruggetrokken en leidden ze een streng leven: 5.00 uur opstaan en bidden van metten en lauden; 6.30 uur ontbijt; 7.00 uur Priem; 7.30-10.00 uur studietijd, kort onderbroken voor Terts en uitmondend in de Anglicaanse dienst van de dag; 11.00-13.00 studietijd; 13.00 middagmaal; 14.00-15.00 recreatie, uitmondend in de middagdienst; 15.30-18.00 studietijd, kort onderbroken door de Noon; 18.00 avondeten en korte recreatie; 19.00-21.00 uur studietijd; 21.00 vesper en completen. Kortom een erg kloosterlijk dagritme en, met al die uren van gebed en studie, ook een sterk naar binnengekeerd leven. Dit ritme zetten ze voort toen ze, na enkele jaren vorming en katholieke priesteropleiding in Rome, Littlemore verlieten en het nieuwe oratorium in een grauwe buitenwijk van Birmingham betrokken. Waarnemers merkten op dat Newman daar benedictijnsers leefde dan veel benedictijnen, zoals hij ook in andere opzichten eigenlijk katholieker was dan de katholieken van zijn tijd.

Schuw en sjofel

Newman was wars van elk uiterlijk vertoon en leidde een sober leven. Het verhaal gaat dat hij er zo sjofel uitzag, dat hij door een bewaker van St Paul's Cathedral eens uit de kerk werd gezet, omdat deze dacht met een landloper van doen te hebben. Hij was ook een erg gereserveerde persoon, die ontmoetingen het liefst uit de weg ging en zich ongemakkelijk voelde in groepen. Eigenlijk was hij meer een heremiet dan een gemeenschapsmens, maar als hij eenmaal in zijn studeerkamer was legde hij die schuwheid af. Daar maakte hij waar wat zijn kardinaalsmotto zou worden: *cor ad cor loquitur*, spreken van hart tot hart. Op papier realiseerde hij wat in het dagelijks leven voor hem zo moeilijk was: een open, direct en hartelijk contact met tal van mensen. Hij onderhield een uitgebreide briefwisseling en publiceerde ongelooflijk veel: preken die tot de klassieken van de Engelse letterkunde behoren, maar ook theologische en wijsgerige studies, essays, romans, pamfletten en gedichten. Newman hield niet van onnodige retoriek en drukte zich het liefst uit in compacte, onopgesmukte taal: daardoor is zijn stijl ook vandaag de dag nog verrassend fris en toegankelijk. Hij was een systematisch en scherp denker die niet terugschrok voor harde polemieken, maar uiteraard alleen op papier want in het gewone leven bleef hij een introvert en in zijn stijfheid bijna meelijwekkend man. Dat contrast bleef niet onopgemerkt. Een beroemde typering door een van zijn meest verwoede tegenstanders, de historicus Carlyle, was dat Newman niet veel meer intelligentie toonde dan een gemiddeld konijn.

Tegendraads

Het is een wonderlijke speling van het lot dat een zo ingekeerde en tegendraadse geest de meest invloedrijke katholiek van zijn eeuw zou worden. Dat had hij voor een deel te danken aan diezelfde tegendraadsheid. Als jong anglicaans studentenpastor nam hij geen genoegen genomen met de gezapige vrome sferen van zijn kerk en streefde hij, door studie van de oude en katholieke kerkgeschiedenis, naar een geestelijk réveil. Samen met enkele andere vernieuwingsgezinden pleitte hij voor meer authenticiteit in het geloof en bestreed alles wat in zijn ogen hypocriet of lauw was. Met de vaak felle polemieken van wat de Oxford Movement zou worden genoemd, vervreemde hij echter grote groepen van zijn kerk en kwam in een isolement terecht: de overgang naar de kerk van Rome leek een logische consequentie. Hij werd er argwanend binnengehaald en zou decennia lang een onwelkome gast blijven.

Profetisch modernisme

Want ook in de Roomse kerk bleef hij oorspronkelijke posities innemen: zo was hij voorstander van een kritische benadering van de Schrifttekst en pleitte als academicus voor vrije, onbevooroordeelde wetenschapsbeoefening, ook door de school van Darwin. De Kerk, die zich in deze decennia zeer defensief opstelde en alles wat ook maar enigszins neigde naar modernisme, resoluut afwees, moest deze bekeerling niets hebben, al was hij nog zo beroemd en getalenteerd. Hij kreeg ondankbare klussen, zoals het vervaardigen van een nieuwe katholieke Engelse bijbelvertaling (de opdracht werd echter halverwege het project ingetrokken) en het leiden aan een nieuwe katholieke universiteit in Dublin (waarvoor echter geen middelen ter beschikking werden gesteld). Het hevigste contrast was misschien wel dat rond het dogma van de onfeilbaarheid van de paus, dat in het Vaticaanse Concilie van 1870 ter stemming kwam. Newman nam energiek en zeer kritisch deel aan de voorafgaande discussies, zonder dat hij overigens in staat was de stemming over dit in zijn ogen zinloze dogma te beïnvloeden. Newmans werk werd gespeld door de curie en hij ontsnapte toen en ook later ternauwernood aan een officiële veroordeling.

Erkenning

De wending kwam toen de nieuw gekozen paus Leo XIII hem op 78-jarige tot kardinaal wilde benoemen: een duidelijker signaal dat de Kerk een nieuwe koers wilde varen, kon de paus niet afgeven. Newman aarzelde of hij op zijn leeftijd de kardinaalsmuts kon aanvaarden, maar accepteerde uit gehoorzaamheid en ook omdat hij hoopte dat zo zijn gedachtegoed wél ingang in de kerk zou vinden. Maar hij was niet bereid om in Rome te gaan leven en aanvaarde op voorwaarde dat hij als kardinaal in zijn oratorium kon blijven bidden en werken: zo veranderde er feitelijk weinig in zijn leven, behalve dan dat zijn werk toch meer erkenning vond. Datzelfde werd ook bewerkstelligd door een laat, maar verdiend eredoctoraat in Oxford.

Oecumenisch getuigenis

Het is de vraag met welke accenten nu de aanstaande zaligverklaring plaatsvindt: Newmans leven was zo complex, en zijn werk zo uitgebreid, dat het zich voor meerdere, onderling heel verschillende interpretaties leent. Laten we hopen dat de kerk niet alleen Newmans wederwaardigheden als bekeerling gedenkt, die buiten de moederkerk geen heil vond en zijn overgang met een virtuoze *Apologia pro vita sua* heeft verdedigd. Laten we hopen dat men het levensverhaal van Newman ook blijft lezen als dat van een gewetensvolle zoeker die, in een verdeelde kerk, gezocht heeft naar de waarheid van een authentieke katholiciteit. Veelzeggend is dat Newman zelf zijn overgang naar Rome, in een autobiografische roman, aanduidde als *Loss and gain*, oftewel niet alleen winst maar ook en in eerste instantie verlies. Veelzeggend was eveneens dat hij eenmaal katholiek ook zijn preken uit de Anglicaanse periode bleef uitgeven, zonder daar openlijk afstand van te nemen, overigens wel met subtiele tekstingrepen en toevoeging van verklarende noten. Veelzeggend was tenslotte ook de wijze waarop hij zich als Engelse katholiek verdedigde tegen de stroom van aanvallen van protestantse zijde. Hij deed dat niet met een kleinzielige *convertitis*, bekeringsdrang, maar eenvoudigweg door de protestanten rustig vertrouwd te maken met katholieke inzichten, maar tegelijkertijd de éigen geloofsgenoten in de protestantse inzichten te onderrichten. Zo reikte hij beide partijen een wijdere en in wezen meer authentiek-katholieke horizon aan: de horizon van de écht universele moederkerk die ver verheven was boven een kleingeestige confessionele en partijpolitieke verdeeldheid. Dat was de kerk waarvoor de bekeerling Newman had gekozen en waaraan hij de rest van zijn leven trouw zou blijven.

Compromisloze Godzoeker

Het is fijn om te weten dat er in de hemel ook zulke weerbarstige zaligen zijn die voor het zieleheil van de wereld bidden. Want weerbarstig was Newman. Dat maakte misschien dat hij zich zo thuis voelde in die oude monastieke tradities, die immers vol waren van vermetelege Einzelgangers en compromisloze Godzoekers.

Charles van Leeuwen